

ЛІТЕРАТУРНА ДИНАСТІЯ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті запропоновано варіант комплексного методологічного аналізу художньої творчості літературно обдарованих родин. Виокремлено і обґрунтовано три необхідні складові “династичного” підходу: історичну, психологічну та генетичну. Кожна з них висвітлює важливі аспекти творчого буття літературної династії, проєктуючись на його художній вимір.

Ключові слова: літературна династія, методологія, історичний контекст, родинна психологія, спадковість.

Halyna Stasiuk. The literary dynasty as a theoretical and methodological issue

This paper offers a possible way of complex methodological analysis of the literary works created by literary gifted families. The author singles out and validates three levels, that is, the historical, psychological, and genetic ones, which are to be considered when analyzing the being of literary dynasties. Each of these levels concerns important aspects of the literary dynastys' artistic activities.

Key words: literary dynasty, methodology, historical context, family psychology, heredity.

На сучасному етапі розвитку українське літературознавство як складна наукова дисципліна потребує – з огляду на дію зовнішніх (переорієнтування та поглиблення способів дослідження в суміжних галузях) і внутрішніх (логіка поступального руху) чинників – якісного оновлення методологічного інструментарію. Інноваційні підходи дають можливість по-іншому висвітлювати об'єкт вивчення та за умови їх конструктивного характеру значно розширюють аналітичну базу відповідної наукової сфери, протидіючи стагнації і стереотипним парадигмам. Зокрема, непросте завдання, що не піддається в повному обсязі традиційним методологіям, поставила перед науковцями в наші дні актуальна проблема доведення поступальності, неперервності, генетичної тягlostі історико-культурного, а в його рамках літературного життя нації. На наш погляд, можливість такого необхідного, “новочасного” способу вивчення явищ літератури надає запропонований І.Денисюком “династичний принцип”, який, з одного боку, закорінений окремими своїми компонентами в апробовану літературознавчу методологію (дослідження біографії письменника, з'ясування внутрішніх, психологічних імпульсів творчого процесу та впливів ззовні), а з другого – відкритий, оскільки “методика такого дослідження, комплексно-синтетичного за адекватністю до об'єкта студій, ще не розроблена” [4, 165], для найновіших теоретичних та практичних (експериментальних) здобутків гуманітарних, соціальних і природознавчих наук. Ефективність та потенціал “династичного” підходу для українського літературознавства демонструє вже один тільки перелік визначних родин, які творили, підтримували та відстоювали духовне багатство нації: Куліші-Білозерські, Рудченки, Тобілевичі, Косачі-Драгоманови, Старицькі-Лисенки, Грінченки, Франки, Грушевські, Вороні, Рильські, Крушельницькі, Тютюнники, Павлички, Калинці та інші. Кожна з цих славетних династій має “своє інтелектуальне обличчя і родові традиції” [4, 165], кожна становить собою особливу цілість, яка, за уважного погляду, “розсипається” на окремі особистості – і схожі між собою, і водночас різні, як на давній фамільній світлині. Якщо ж врахувати ще два факти, по-перше, усі ці елітні родини були осередками національної свідомості і брали участь не тільки в культурному, а й у науковому, освітньому, економічному, правовому, суспільно-політичному житті країни; по-друге, ті письменники, які були єдиними, винятковими представниками своїх родин у літературному процесі, цілком зрозуміло, теж володіли “предківським спадком” і мали свою родову історію, – то перед літературознавцями відкривається неоглядний, майже цілинний пласт для наукових студій.

Однак перспективність “династичних” досліджень зупиняється перед труднощами їх практичного втілення, адже таке складне явище, як літературна династія, потребує “множини” проєкцій, зведених в одній методологічній матриці: цілком очевидно, що такий широкий *комплексний* підхід до проблеми вивчення художньо обдарованої родини має опиратися не тільки на літературознавчі прийоми і засоби, а й на дослідження в галузях історії, генеалогії, філософії, естетики, культурології, психології, соціології, генетики.

У зв'язку з надзвичайною складністю завдання спробуємо виокремити деякі складові “династичного” підходу, які розширюють можливості літературознавчого аналізу, не претендуючи на вичерпність висновків, оскільки цілісність дослідження можлива тільки за умови узгодження міждисциплінарних зусиль (з цієї причини поза межами нашого огляду залишилося кілька важливих аспектів). Для фактографічної ілюстрації звернемося до одного з найвизначніших родів України – Косачів-Драгоманових, з якого вийшли: поет Яків Драгоманов, поет, прозаїк і мемуарист Петро Драгоманов, публіцист, історик, етнограф Михайло Драгоманов (Українець, М.Толмачев), письменниця Ольга Драгоманова-Косач (Олена Пчілка), поетеса Олена Косач (Є.Ластівка), прозаїк Михайло Косач (Михайло Обачний), письменниця Лариса Косач-Квітка (Леся Українка), перекладач і етнограф Ольга Косач-Кривинюк (Олеся Зірка), мемуарист Ізидора Косач-Борисова, письменниця Оксана Драгоманова, белетрист і драматург Дмитро Шишманов, письменник Юрій Косач. Цей літературний пантеон, вивершений представниками кількох поколінь та обох ліній династії Косачів-Драгоманових, вражає своєю колосальністю і, вважаємо, обґрунтовує наш вибір без додаткової аргументації.

Історична складова. Ретроспективний огляд доби, до якої належить обраний дослідником об'єкт вивчення та обов'язкове врахування історичного контексту – це аксіома наукового підходу, що нюансується кожним конкретним методом відповідно до його спрямування. Ідіолект письменника та його особистість завжди відбивають “дух часу”, тому аналіз твору і висвітлення художньо-світоглядних позицій автора безумовно пов'язані з історичним фактором, однак тільки в одиничній або двовимірній (злам століть) площині, що залежить від часових координат тексту і людини. Для “династичного” підходу, сфокусованого не на особистості, а на кількох поколіннях літературно обдарованого роду, діахронний зріз повинен охоплювати, відповідно, кілька послідовно розташованих часових відтинків, тобто виявляти хронологічно неперервну включеність об'єкта в історичний вимір, враховуючи його культурно-естетичне та суспільно-політичне “забарвлення”. Таке дослідження можна здійснювати за принципом “родинної галереї” (від генерації до генерації) або, як у нашому випадку, крізь призму постаті найвидатнішого представника династії. В умовах колоніального статусу країни особливе значення має також становлення національної свідомості роду, або, за І.Денисюком, його “почуття громадянської повинності” [4, 165], яке, досягаючи вершини в одному поколінні, у наступному може відчутно бліднути і навпаки. З'ясування причин таких змін теж входить в обсяг завдань “династичних” студій. Скажімо, важко пояснити на позір суттєві світоглядні розбіжності Олени Пчілки і М.Драгоманова, рідних сестри і брата, у сфері ідеологій і їхню родинну відданість один одному, любов та взаємоповагу (деякі деталі: подружжя Драгоманових назвало одну зі своїх доньок Ольгою, а Косачі – навзаєм – дали первістку ім'я Михайло; брат і сестра бачилися навіть після того, як М.Драгоманов змушений був виїхати за кордон, постійно листувалися, підтримували дітей один одного) без звернення до історичних коренів роду Драгоманових, його місця та участі в суспільних катаклізмах доби. Деякі аспекти цього питання, що неминуче виникає при

вивченні духовно-екзистенційних витоків творчості Лесі Українки, допоможе висвітлити генеалогія, спеціальна історична галузь, яка на сьогодні “суттєво збагачує методологічний інструментарій і концептуальні підходи багатьох соціогуманітарних дисциплін” [16, 5]. Відомості про генеалогічне дерево Драгоманових, неповні, але достатньо інформативні, подають Олена Пчілка у “Спогадах про Михайла Драгоманова”, О. Косач-Кривинюк у праці “Леся Українка. Хронологія життя і творчості” (тут указана і джерельна основа родоводу), І. Денисюк і Т. Скрипка у книжці “Дворянське гніздо Косачів”. У двох останніх працях та в дослідженні О.Оглоблина “Матеріяли до родословної Косачів” містяться вказівки, за якими доволі точно можна вибудувати родовідне дерево іншої лінії славетної родини – косачівської (батьківської). Згідно з цими даними Драгоманови виводять свій рід з Греції, Косачі – з Боснії і Герцеговини. Першим представником лінії Драгоманових, існування якого документально підтверджене, був Стефан Драгоманос, значковий товариш, вибраний у 1756 р. головою м.Переяслава, – це прапрадід Лесі Українки. Натомість Косачі походять від “польської корони шляхтича” Петра Косача, у цьому роді були сотники, полкові судді, бунчукові товариші, маршалки повітової шляхти. Після 1785 р., коли Катерина II спеціальним указом прирівняла козацьку старшину до російського дворянства, створивши цим потужний чинник для асиміляції української еліти, назви посад, які обіймали представники роду Косачів-Драгоманових, змінилися (губерніальний секретар, колезький секретар), однак ранг їхній залишався високим, оскільки обидві лінії династії мали шляхетське походження. Так, батько Олени Пчілки Петро Драгоманов, дворянин, був високоосвіченим юристом, земським суддею, а її чоловік Петро Косач, батько Лесі Українки, мав чин дійсного статського радника. Отже, рід Косачів-Драгоманових – це не тільки “аристократи духу”, а й аристократи за походженням, “гербова” еліта, якої, однак, за недавніми історичними парадигмами, у нас не було. На сьогодні дослідження про І.Лисяка-Рудницького, З.Когута, Н.Яковенко, генеалогічні студії переконливо доводять: цей суспільний стан не тільки існував, а й відіграв вирішальну роль у становленні національної свідомості та творенні української культури, зберігши, як носій традицій, “дещицю історичної тяглости від часів Хмельниччини аж до модерної доби” [9, 29]. Виявлення “шляхетського” пласту української історії дозволило літературознавцям по-іншому глянути на ті письменницькі постаті, які презентують його і особисто, і своєю творчістю, зокрема – на літературний рід Косачів-Драгоманових. Знаковою для цього нового етапу в “косачівсько-драгоманівських” студіях стала фундаментальна праця О. Забужко “Notre Dame d’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій”, на сторінках якої відома письменниця, філософ, літературознавець розгортає широку панораму втраченого і майже забутого духовного горизонту, стверджуючи, що творчість Лесі Українки “...розвинулася зсередини тієї культури, котра сама була *генетично лицарською* – з культури колишньої козацької шляхти, яка в кінці XIX – на початку XX ст. видала в українській інтелектуальній, політичній і церковній історії свій останній сплеск воїстину передсмертної “краси і сили” [8, 290]. На думку дослідниці, “саме тодішній широкоюсяжний рух *повернення сполонізованого і зрусифікованого у XVIII ст. українського нобілітату до “своєї національності”, ... і “породив”* Лесю Українку (в прямому й переносному значенні слова!); саме його речником і “пророком” вона виступала...” [8, 290]. Отже, художній світ письменників з роду Косачів-Драгоманових, якому притаманні розімкненість на “іншокультурні” сюжетні схеми, відтворення життя вищих, аристократичних кіл суспільства, масштабність ерудиції та незбагнений у наш час почуттєво-етичний кодекс, має свої витoki у високій лицарсько-козацько-шляхетській культурі, в якій вони виростили і за максимами якої жили. У такому світлі “екзотизм” геніальної

драматургії Лесі Українки отримує обґрунтоване пояснення і втрачає знак питання, бо виявляється цілком органічним втраченому високому пластові української духовності; а питання Олени Пчілки, “матері українського націоналізму” [8, 427], та М. Драгоманова, “космополіта”, [7, 170], з якого ми розпочинали мандрівку генеалогічним деревом Косачів-Драгоманових, хоча і залишається тут не до кінця розв’язаним, однак підхід до його з’ясування стає імовірним, а водночас – переосмислення світоглядних настанов та “перепрочитання” художньої спадщини великого літературного роду, якщо вивести історичний вимір у сферу констант психології.

Психологічна складова. Необхідність вивчення психічного життя династії для розуміння її творчих здобутків очевидна так само, як і складність цього завдання. У зв’язку з фактичною відсутністю студій над “родинною” творчістю українське літературознавство досі не виробило спеціального підходу, який дозволив би аналізувати художню свідомість та психологічні імпульси творчого процесу не одного письменника, а їхньої групи, об’єднаної за ознакою кровного споріднення. Міру проблемності увиразнює ще й те, що психічні характеристики роду недостатньо досліджені самою психологією як науковою дисципліною, до якої літературознавство звертається за допомогою в подібних випадках. Тому в тих рідкісних працях, які присвячені хоча б частково “сімейній” творчості, дослідник переважно констатує наявність спільних психологічних детермінант, не заглиблюючись в їхню генезисну природу. Скажімо, Д.Донцов, аналізуючи “суміжність” художніх світів Олени Пчілки і Лесі Українки, виокремлює низку властивих обом письменникам душевних “настроїв”: “боева вдача”, “відраза до пасивної моралі непротивлення злу”, активний протестантизм, “суворий патетизм” [7, 171], однак не пояснює їхнього походження, через що виникає ефект “наслідку-без-причини”. Тим часом “нерозуміння... всієї складності... династичної психології” веде, за І.Денисюком, до “викривленої інтерпретації” [4, 166] постатей її носіїв, а також до обміління психологічного аналізу створених ними літературних героїв. Щоб уникнути цієї перспективи, слід, очевидно, розпочинати “династичні” студії *ab ovo*, тобто від аналітичної психології К.Юнга, яка обґрунтовує необхідне для цілісного вивчення складу династичної психіки поняття “колективного несвідомого” і пропонує його структуралізацію: “Оскільки існують відмінності, які відповідають расі, роду чи навіть сім’ї, то існує також обмежена расою, родом чи сім’єю колективна психіка, що виходить за рівень “універсальної” колективної психіки” [19, 36]. Тобто макросфера загальної психічної диспозиції має поліплощинну будову, зумовлену органічним поділом суспільства на великі, середні та малі соціальні групи, які, акумулюючи свій досвід буття, створюють мікросфери колективного підсвідомого. Нова візія цієї проблеми з’явилася в 1940-х рр. у працях засновника соціометрії, психодрами та групової психотерапії Я.Морено, який сформулював гіпотезу дихотомії “спів-свідомого” та “спів-несвідомого” в сім’ї і групі. На жаль, відомий психолог мало уваги приділив теоретичному осмисленню цього феномену, спорадичне пояснення якого знаходимо в його учнів. Зокрема, Г.Лейтц, коментуючи теорію ролей Я.Морено, зауважує: “Для обґрунтування випадків миттєвого “вживання” протагоніста в антагоніста і його здатності діяти в ролі останнього, які спостерігаються при обміні ролями, Морено висунув гіпотезу про *common unconscious*, спільне несвідоме, що обов’язково виникає в умовах тривалого контакту між партнерами” [12, 95]. На думку дослідниці, джерело цього явища слід шукати у спільних усвідомлюваних і неусвідомлюваних станах учасників групи – висновок, який, вважаємо, можна сміливо проектувати на родину як об’єднання кровно споріднених людей, що характеризується спільним походженням та постійним контактом. Цікаве для загального напрямку “династичних” студій також запропоноване Я.Морено образне поняття “соціального атома” – найменшої соціумної структури, яка охоплює індивіда й

емоційно пов'язаних з ним людей: "Індивід народжується у вже визначеній системі стосунків, що складається з матері, батька, бабусі і т. д. З нашим розвитком об'єм соціального атома постійно збільшується. <...> Життя людей виходить зв'язками їх соціальних атомів за межі фізичної смерті. Людина продовжує жити через посередництво свого соціального атома після фізичної смерті. Людина помирає, коли припиняє існування її соціальний атом" [13, 125, 129]. Сказане американським психологом окреслює долю багатьох визначних українських родин, зокрема і Косачів-Драгоманових, яких радянська влада приречла на забуття, послідовно винищуючи членів цієї сім'ї (арешти Олени Пчілки, М.Кривинюка, І.Косач-Борисової, К.Квітки, переслідування С.Драгоманова, смерть у концтаборах Ю.Борисова, Ю. Тесленка-Приходька, розстріл Д.Шишманова), однак так і не спромоглася витіснити їх у Лету, бо зіткнулася з шаленим опором родинної "взаємопам'яті", зразком якої є, без перебільшення, подвиг О. Косач-Кривинюк (відступаючи перед загрозами воєнного часу та можливих репресій, вона везла з собою за кордон родинний архів і ненадруковані шедеври інтимної лірики Лесі Українки, завдяки чому зберігся безцінний пласт української культури). У художньому вимірі для аналізу крізь призму феномену "соціального атома" надаються твори, у центрі яких – трагедія сім'ї ("Адвокат Мартіан", "Руфін і Прісцилла", "Оргія" Лесі Українки, "Соловйовий спів", "За правдою" Олени Пчілки).

У другій половині ХХ ст. проблемою родинної психології займалася учениця Я.Морено психодраматист А.Шутценбергер, опираючись у своїх дослідженнях на трансгенераційний метод. Цінність цього підходу для "династичних" студій полягає в тому, що він дозволяє вивчати "родове несвідоме" кількох поколінь, обґрунтовуючи феномен "синдрому предків" – невидимої лояльності членів сім'ї до важливих подій, збережених у пам'яті роду: народження, вибір фаху, навчання, одруження, діти (кількість, імена), несправедливість, успіх, образа, недуги, смерть. Інший зріз трансгенераційного методу – діахронний – проектує психічну диспозицію роду на пережиті ним і "зафіксовані" в його несвідомому загальнонаціональні травми. Емпатія до історії роду може визначати, на думку дослідниці, напрям екзистенційного тривання всіх майбутніх його генерацій – як пам'ять про "борг": "...вірність предкам, що стала несвідомою або невидимою (*невидима лояльність*) править нами... Батьки з'їли зелений виноград, а в дітей з'явилася оскома на зубах – так написано в Біблії" [18, 68]. Неможливо забути / небезпечно пам'ятати – боротьба на рівнях підсвідомого, яка в літературно обдарованих родин може "виходити" у творчу діяльність, як полум'я з вулкана: прорив індивідуального неусвідомлюваного в пам'ять нації про "борги" через родове духовне "віно". Усе ж "вірність предкам" може мати й цілком свідомий характер, що спостерігається в Косачів-Драгоманових і пояснюється так: "...шляхетська свідомість є завжди, ab definitio, "пасеїстична", історично (=генеалогічно) зорієнтована: минуле повсякчас присутнє в ній "тепер-і-тут", у вигляді впадкованих предківських "завоювань", які згори задаються нащадкові як непохитний моральний норматив для наслідування й "утримання" [8, 335]. Зрештою, висловлене припущення устами Едіти ("У пущі") підтверджує сама Леся Українка: "Мій рід не звик ждять крайньої потреби, він завжди й скрізь ішов у першій лаві" [V, 38]¹, – це літературна призма "синдрому предків", який, заломлюючись через історичну перспективу та психологічну диспозицію "шляхетсько-лицарської" свідомості Косачів-Драгоманових, знаходить свій прихований вияв у художньо-образному світі письменників з цього роду. Скажімо, чи не є присутність грецьких мотивів у творчості Я. Драгоманова,

¹ Усі цитати з творів і листів Лесі Українки подаємо за виданням, яке у списку літератури знаходиться під №17. У квадратних дужках римською цифрою зазначаємо том, арабською – сторінку.

частково Олени Пчілки, Лесі Українки та зацікавлення останньої сербськими темами неусвідомлюваним “проЯвленням” родової пам’яті, художнім сходженням до коренів свого генеалогічного дерева (тут може брати початок і психологічна настанова обох ліній династії на толерантність – як наслідок переходу родоначальників у нову культуру і зживання з іншими ментальними комплексами)? Звичайно, такі іносюжетні творчі дискурси пояснюються ще й загальним “духом часу” (війна на Балканах), класичною освітою (з обов’язковим вивченням грецької мови), колом читання (О.Косач-Кривинюк згадувала, що Леся в дитинстві не розлучалася з “Мифами классической древности” та “Сербськими народними думами й піснями” в українському перекладі М. Старицького, досконало розуміючи “кожен рух душі персонажів з “Міфів” та “Дум”...” [10, 41], Лесю малою навіть називали “Віла біла”, разом з братом Михайлом вони розігрували, як свідчить Ольга, різні епізоди з грецької міфології та сербського епосу), зрештою – “безвізовим” польотом художньої фантазії. Та всі ці сфери, накладаючись одна на одну, повинні були мати якийсь внутрішньодуховний відзив, відповідь *emotio* і *ratio* письменника, інакше вони ніколи не змогли б каталізувати художнє чуття такою мірою, щоб отримати вербальне втілення. Яку точку опертя знаходили ці різногранні впливи в серцях художників слова з родини Косачів-Драгоманових? Можливо, невидиму лояльність до своїх генетичних витоків, закріплену знаними всіма членами династії фамільними легендами. На нашу думку, саме у “предківському спадкові” слід шукати джерело родинних лінгвістичних здібностей та широкої перекладацької діяльності (прізвище “Драгоманов” походить від загальної назви “драгоман”, що означає “перекладач”; від одного з таких урядовців-драгоманів Богдана Хмельницького і виводять сімейні перекази рід Драгоманових), властиву всім членам династії, філантропічну настанову (саможертвність жінок у догляді за хворими і фінансово-правову допомогу чоловіків, часто на шкоду собі, тим, хто її потребує), генезу “лицарського” за всіма ознаками, почуттєво-етичного кодексу (відвага, гордість, вірність, зневага до смерті), за яким жило, як зауважує О.Забужко, історичне оточення Лесі Українки і за яким діють усі її герої; і, що для нас головне, – трансформацію чину військового в чин літературний, зміну зброї-меча на зброю-слово (тут закорінена одвічна суперечка між українськими націоналістами та українськими гуманістами, або “українцями” й “космополітами” [14, 433-434], крізь призму якої висвітлюється і зрушене нами питання позірної ідеологічної розбіжності в політично-культурницьких поглядах М.Драгоманова і Олени Пчілки). Однак на цьому рівні дослідження виникає питання, як передаються від покоління до покоління такі “сліди пам’яті”, або, іншими словами, чи мають наукову вагу слова Олени Пчілки про “існування родової зав’язки, природженої кебети письменницької” [15, 531] у нащадків цієї видатної династії.

Генетична складова. Сучасні дослідження “на стику” психології і генетики виявили явище трансгенераційної передачі зафіксованих у несвідомому індивіда зразків морально-етичної та емоційно-почуттєвої поведінки через посередництво дуальної єдності “мати-дитина” (А.Шутценбергер, Ф.Дольто, Е.Берн). Відкриття генетичного переємства чуттєвого спадку французький дитячий психолог Ф.Дольто порівняла за значенням із відкриттям вродженого характеру деяких захворювань і ввела для означення цього феномену поняття “генетична солідарність”: “...події, які сталися в сім’ї людини, навіть до її народження, коли вона була плодом у материнському лоні, – якщо її мати страждала від них ..., – здатні викликати у ще не народженого немовляти невроз. Ця дитина своїм тілом буде виказувати страждання, яке затамувала в собі її мати” [6, 333]. Дослідниця доводить об’єктивне існування “солідарності” поколінь під згубною дією травм і стресів та під живильним випромінюванням

успіхів, глибоких і радісних почуттів, стверджуючи, що від матері до дитини переходить і страждання, і вітальна наснага. Дуже важливими для емоційного та інтелектуального розвитку людини є також перші дні її життя, коли, за даними нейрофізіології, формується чуттєво-раціональний поріг особистості – відповідно до успадкованих фізичних і психічних особливостей [6, 335-336]. Початкові етапи онтогенезу – це той критичний період, коли вплив оточення має принципове значення для формування механізмів поведінки, в основі яких лежить генетичний матеріал, створюючи “сценарну матрицю” (Е.Берн), що наповнюється індивідуальним змістом упродовж усього життєвого шляху людини, визначаючи риси не тільки її фізичного, а й духовного обличчя. Отже, слова Олени Пчілки в листі до О.Огоновського: “В дітей мені хотілося перелити всю душу й думки – і з певністю можу сказати, що мені се удалося” [5, 22], – мають під собою подвійний підмурівок: і психологічний, і генетичний. Авторитет її серед дітей був величезним, “наше мало не божество” [10, 37], писала у “Хронології...” О.Косач-Кривинюк. “Леся і брат Михайло любили її і були під її впливом чи не найбільше за всіх нас” [11, 31], – пояснювала вона ж у спогадах про Олену Пчілку. Проте *успадкувала* Лариса Косач від матері небагато: “здатність до мов” була, на думку О.Косач-Кривинюк, можливо, єдина “драгоманівська”, а не “косачівська” Лесина риса [10, 885]. Лариса Косач “вдалася” в батька і зовнішністю, і характером: “...в Лесі такі самі риси обличчя, барва очей і волосся, як у батька, так само середній зріст, така ж постать, така сама тендітність. Вдачею ж вони обоє однаково були лагідні та добрі безмежно, однаково обоє бували здатні скипіти страшенно, коли їх дійняти чимсь особливо для них дошкульним. Обоє були надзвичайно стримані, терплячі та витривалі, з виключною силою волі. Обоє були бездоганно принципові люди” [10, 884], – це безцінне свідчення Ольги освітлює духовну – не ідеологічну – постать Лесі України під новим кутом зору, який чомусь, за слушною заувагою О.Забужко, дослідниками ігнорується. Тим часом вона послідовно ідентифікувала себе як жінку “косачівського віття”, акцентуючи роль Олени та Олександри (сестер батька) у своєму вихованні: “Коли ти *можеш*, то се вже досить для жінки з косачівського роду (згадай, що нам часом на сю тему тітки говорили)” [XI, 234]. Леся народилася, коли її батькові було 30 років, народження Михайла відзначило 20-річчя матері: первісток Косачів був схожий на Ольгу Драгоманову (Косач) і користувався особливо ніжним ставленням до себе з боку матері, Петро Косач своїх дітей любив однаково, проте Лесю підтримував завжди і найбільше. Ще один промовистий факт: батько Лесі України був схожий на свою матір – Марію Степанівну Чернявську, “дуже лагідну, добру жінку, розумну і, як на той час, гарно освічену” [10, 881]. Вона майстерно вишивала, була тендітна і часто хворіла. Померла ця бабуся Лесі України рано “не то від сухот, не то від крайнього виснаження й тяжкої анемії” [10, 881]. Зважаючи на важливість генетико-психологічних детермінант для становлення особистості та на твердження Е.Берна, що “сценарні вказівки, які мати дає своїй дитині, вона сама отримала від свого батька – це означає, що джерелом сценарію чоловіка може бути його дідусь за лінією матері; вказівки, які батько дає доньці, сам він отримав від своєї матері – це означає, що джерелом жіночого сценарію найчастіше є бабуся за лінією батька” [2, 297], залишається тільки шкодувати про генеалогічну “білу пляму” в родоводі Косачів, за якою ховається невідома нам постать Марії Чернявської (чи Черняхівської), яка передала своїй великій онуці постать, вдачу і глибоку любов до рукоділля (О.Косач-Кривинюк неодноразово згадувала у “Хронології...” про Лесину майстерність у вишиванні, а також про її намір вступити до жіночої школи мистецьких ремесел у Варшаві [10, 58]). Не можемо оминати ще й те, що саме батькові та його сестрі Олександрі (“тьоті Саші”) Лариса-Леся Косач завдячує життям, бо вони, по

суті, вирвали її з рук смерті, коли вона захворіла ще немовлям, а мати, тяжко недужа після пологів, не могла її доглянути (можливо, звідси, з перших місяців, бере свій початок “тінь смерті”, що вгадується у глибинних пластах текстів Лесі Українки як модифікована “родовим несвідомим” лицарська туга за героїчним завершенням життя (нескореним, на полі бою), та оточений авторською любов’ю і розумінням образ батька (“Адвокат Мартіан”, “Руфін і Прісцилла”, “Лісова пісня” (Лісовик), “Бояриня”). Отже, в особистості Лесі Українки зійшлися духовний (виховний) вплив матері та психічні (генетичні) властивості батька: інтелектуалізм Драгоманових і чуттєвість Косачів (не відмовляємо Косачам в *ratio*, а Драгомановим – в *emotio*, однак акцентуємо на превалюванні родових рис, які означені автохарактеристиками членів родини). Можливо, саме тут у поєднанні з родовою пам’яттю про лицарство та особистісними зацікавленнями ховається джерело особливостей творчого синтезу Лесі Українки (“спонтанні” і “раціональні” твори) та її неоромантичних шукань. Зрештою, як стверджує А. Шутценбергер: “Ми всі – метиси. Ми походимо від перехрещення двох різних сімей: сім’ї нашої матері і нашого батька... Дуже часто ми успадковуємо одну культуру, а не дві...” [18, 121]. Наважимося припустити, що органічно, іманентно Леся Українка належала культурі Косачів, і сама вона сходила до розуміння своїх духовних витоків все життя, а переломовим моментом, який спрямував її на цьому шляху, була й досі не осмислена, бо не піддавана *ratio*, трагічна ніч “Одержимої”, однак це тема окремих студій.

У контексті “генетичного” пошуку перед дослідником закономірно постає проблема спадковості таланту. Від батьків дитині передаються фізичні і психічні особливості, поведінкові зразки та емоційна пам’ять, індивідуальні настанови й “родові архетипи” – чи передається їй у спадок обдарованість? Незважаючи на те, що поняття “обдарованості” імпліцитно утримує в собі ідею про певний вроджений дар, уже апіорі пов’язуючи видатні здібності зі спадковими задатками, наукові дані концепцію генетичного переємства таланту не підтверджують. Засновник психогенетики англійський дослідник Ф.Гальтон, який вивчав вплив генного матеріалу на виникнення високих можливостей людини в різних сферах діяльності на прикладі видатних династій Англії, категорично відкинув теорію “вродженості” таланту: “Обдарованість батька чи матері, чи навіть їх обох, зовсім не є гарантією обов’язкової обдарованості дитини, а тільки надає їй для цього більше шансів” [3, 53]. Новітні дослідження в галузі психогенетики обґрунтовують цей висновок експериментально [1, 161], стверджуючи, що гену геніальності не існує, і пропонуючи натомість концепцію емергенезу – явища, при якому певні ознаки і властивості людини залежать від особливої конфігурації генів або від набору здатностей, кожна з яких зумовлена генетично. Підсумовуючи емпіричні дані, психогенетики припускають, що “здатність до творчості може бути емергенною рисою” [1, 166]. Тобто талановитість дитини прямо залежить від того комплексу генів, які передали їй батьки, однак варіативність їх поєднання непередбачувана, тому будь-які прогностичні оцінки в цій сфері ефемерні. Проте в родині Косачів-Драгоманових літературні здібності простежуються протягом кількох поколінь, досягаючи вершинного рівня в особистості Лесі Українки. Очевидно, і рід Косачів, і рід Драгоманових володіли високими природними задатками (які, можливо, підбиралися і закріплювалися як результат асортативності шлюбів), що створили сприятливий генетичний фонд для індивідуального розвитку. Залежно від успадкованої конфігурації генів (можливостей) та власної “сценарної” настанови представники славетної династії розпоряджалися отриманими *талантами* у дискурсі біблійної притчі. Зрештою, однакових талантів не існує, кожен має свою основу і свій поступовий хід: Михайло і Лариса Косачі народилися в одній обдарованій родині, виховувалися, вчилися,

гналися, відпочивали разом, мали навіть спільне ім'я “Мишолосіє”, але які вони були різні зовнішньо і на вдачу – сестра стала славетною письменницею, брат – відомим фізиком.

Отже, у зв'язку з комплексно-синтетичним характером студій над “родинною” художньою творчістю “династичний” підхід об'єднує кілька компонентів, серед яких ми виокремили три, на наш погляд, головні – історичний, психологічний та генетичний. Кожен із них спрямований на аналіз важливої сфери буття літературної династії і, логічно пов'язуючись з іншими складовими, проектується на її художньо-творчий вимір: історичний контекст дає можливість відтворити суспільне (подієве і духовне) тло епохи, якій належить вибрана письменницька родина, окреслити реалії часу, в яких жили і творили її представники, зрозуміти “дух” доби, що залишив свою “печатку” на сторінках родинних творів; психологія династії як об'єкт вивчення виводить “на денне світло” внутрішню екзистенцію письменників-батьків і письменників-дітей, їхні основні риси і “душевні настрої”, виявляє сліди “предківських заповітів” та пояснює індивідуальні особливості, створюючи ґрунт для аналізу психологічних імпульсів творчого синтезу в окремих репрезентантів обдарованої сім'ї і душевної диспозиції їхніх літературних героїв; генетична складова дозволяє працювати зі складною, однак необхідною для “династичних” студій проблемою генного “спадку” – не тільки на рівні фізіології і психіки, а й у сфері наслідування художніх здібностей. Так структурований, “династичний” спосіб вивчення літератури цілком надається для комплексних досліджень “родинної” творчості, сприяючи доведенню духовно-генетичної тяглості культурного й історичного буття нації в безпосередніх точках її опори – визначних династіях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Александров А.* Психогенетика. – СПб., 2008.
2. *Берн Э.* Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы. – М., 1996.
3. *Гальтон Ф.* Наследственность таланта: законы и последствия. – М., 1996.
4. *Денисюк Г.* Драгоманови-Косачі в інтелектуальному житті України (питання династичного вивчення діячів культури) // Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів, 2005. – Т.1: Літературознавчі дослідження. Кн. 1.
5. *Денисюк Г., Скрипка Т.* Дворянське гніздо Косачів. – Львів, 1999.
6. *Дольто Ф.* На стороне ребенка. – СПб.; М., 1997.
7. *Донцов Д.* Мати Лесі Українки (Олена Пчілка) // Дві літератури нашої доби. – Торонто, 1958.
8. *Забужко О.* Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – К., 2007.
9. *Когут З.* Коріння ідентичності: Студії з ранньомодерної та модерної історії України. – К., 2004.
10. *Косач-Кривинюк О.* Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Репринт. вид. Вст. ст. М. Жулинського. – Луцьк, 2006.
11. *Лафиса* Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка): Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія / Автор проекту і вст. ст. Т. Скрипка. – Нью-Йорк; К, 2004.
12. *Лейтц Г.* Психодрама: теория и практика; Классическая психодрама Я.А.Морено. – М., 1994.
13. *Морено Я.* Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе. – М., 2001.
14. *Попович М.* Нарис історії культури України. – К., 1998.
15. *Пчілка О.* Твори / Упоряд., авт. передм. і приміт. Н.Вишневецька. – К., 1988.
16. *Томазов В.* Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.). – К., 2006.
17. *Українка Леся.* Збір. тв.: У 12 т. – К., 1975 – 1979.
18. *Шутценбергер А.* Синдром предков: Трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача травм и практическое использование геносоциогаммы. – М., 2005.
19. *Юнг К.* Сознание и бессознательное. – М., 2007.